

Марияна Цибранска-Костова

Институт за български език
Българска академия на науките

Композитите като маркери за святост в „Похвална беседа за софийските мъченици“ от XVI в.

С понятието „библейски тематичен ключ“, сполучливо въведено от Р. Пикио и успешно приложено в задълбочените анализи на автора върху старобългарската литература в цялост (Пикио, 1993, с. 385–435), се създава методологическа основа за проучване на всяка една творба на Българското средновековие. Това е така, защото Библията е онзи задължителен висш код, който задава образа и налага уподобяване на модела чрез разпознаваеми теми, идеи, концепти и ключови езикови структури. В много голяма степен езикът на едно средновековно произведение съдържа това, което днес наричаме „ключови думи“, макар тяхната функция в онази епоха далеч да надраства тази на съвременните идентификатори за специализирана информация, защото носи дълбоко идейно послание. В този смисъл композитите са не просто белези на

This work was supported by the Bulgarian Academy of Sciences.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, PAS.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2016.

обработената книжовна норма и дискурсивна стилистична особеност на високите жанрове на старобългарската литература, но и езикови маркери, чрез които се възпроизвежда библейската идейно-тематична парадигма. Това позволява техният анализ да се провежда не само през призмата на тясноезикови критерии, какъвто е словоборазувателният, но да се търсят системни интертекстови връзки при употребата на един или друг композит и неговата референция към определено семантично поле на същата тази библейска идейно-тематична парадигма.

В настоящия материал си поставям скромната цел да проследя характера и употребата на композити в едно от късните оригинални произведения на средновековната българска книжнина – *Похвална беседа за софийските мъченици* (нататък ПБ). Тази цел е осъществима чрез изпълнението на две основни задачи:

1. Анализ на словообразувателната и семантичната характеристика на композитите, както и на тяхната конотационна натовареност за изразяване на определен концепт от християнската семиотична система. В случая под концепт разбирам такова базисно понятие в езиковата картина на света, което носи всестранна културна информация и се реализира чрез „моделиращата сила на езика“ и в езика (Резанова, 2001, с. 3–6). В християнството такива основополагащи концепти са тези за светостта и за мъченичеството, като поради темата и идеята на анализираната творба именно тяхното въплъщение в езика на ПБ представлява особен интерес.

2. Предварително обобщение на интертекстовите връзки между това и другите произведения на Софийската книжовна школа, за да се провери създава ли се общност на езиково ниво, съответно може ли чрез отделната лексикална подсистема да се решават проблеми на атрибуцията. На практика това означава да се формулират изводи за специфичните, открояващи се тенденции в ПБ, от една страна, а от друга – в каква степен се наблюдава изобразителният език, типичен за омилетиката като цяло.

Най-напред следва да се въведат необходимите метаданни за творбата, които я поставят в съответния исторически контекст. ПБ е една от общо петте оригинални български творби, посветени на новомъченичеството срещу Исляма, които съставляват оцелялото литературно наследство на Софийската книжовна школа от XVI в. Това са двете жития: на Георги Нови Софийски от поп Пейо (Богдановић, 1976) и на Никола Нови Софийски от великия ламбадарий на църквата „Света София“ Матей

Граматики (Сырку, 1901); двете служби за същите новомъченици, като за Службата за Георги Нови се предполага, че също е написана от поп Пейо (Ангелов, 1978, с. 102–130), а атрибуцията на Службата за Никола Нови бе доказана от Ст. Кожухаров и свързана с химнографа инок Андрей (Кожухаров, 1985, 2004). На ПБ посвети специално изследване М. Райкова, съпроводено с ново издание, коригиращо някои от несъвършенствата след това на П. Сырку (Сырку, 1901; Райкова, 2010)¹. Забележително е, че творбите, посветени на Никола Софийски, както и ПБ, са се съхранили с по един известен засега препис в един и същ ръкопис от 1564 г., съхраняван до днес в сбирката на Църковно-историческия и архивен институт към Българската патриаршия (нататък ЦИАИ) в София под № 1521 (Николов & Герд, 2012, с. 75–77; Христова, Караджова, & Икономова, 1982, с. 99; Темелски, 2000, с. 119–120; Буюклиева, 2008, с. 51–52). Особени заслуги за въвеждането на този ръкопис в международната славистика и за първото обнародване на трите оригинални творби има П. А. Сырку в споменатия труд (Сырку, 1901). Така в научно обращение под названието „Сборник от слова, служби и жития от 1564 г.“ (Христова и др., 1982, с. 99) в ръцете на изследователите вече повече от век се намира точно датиран и локализиран писмен извор за оригиналната и компилаторската дейност на книжовници, които намират в София свой духовен пристан, обединени от общи идейно-художествени търсения в условията на верско противопоставяне между Православието и Исляма от началото до края на третата четвърт на XVI в.

За ПБ няма никакви запазени конкретни метаданни. Но присъствието ѝ в ръкопис ЦИАИ 1521, както и нейното съдържание дават възможност да се обобщи следното. Оглавлението ѝ *Беседа въ кратцѣ похвална* я определя като тип ораторска проза с панегиричен характер и точно съответства на гръцките термини *ὀμιλέω* ‘беседвам, общувам’, *ὀμιλία* ‘беседа’. Приема се, че тя е дело на неизвестен книжовник, съвременник на мъченичеството на Никола Софийски, на когото са посветени най-много редове в творбата. По този начин и трите творби в сборника имат за свой фокус неговия страдалчески подвиг. Това датира ПБ след 17 май 1555 г., тъй като е известно, че роденият в гръцкия град Янина (Тесалия) общар е загинал именно в този ден. Новата памет е била добавена в православния мартириум към вече съществуващите паметни за същата дата.

---

¹ Анализът на композитите е проведен по това ново издание.

Едновременно с това, тъй като мъченичеството на Никола Софийски е едно от последните през XVI в., то се превръща в повод за прослава на софийските новомъченици в цялост. Самият състав и структурата на сборника ЦИАИ 1521 не оставят място за съмнение, че конкретните текстове са обслужвали култовото почитане на новомъчениците за християнската вяра в мястото на техния страдалчески подвиг – София, и географско-културния ареал около града, където първоначално култът към тях е бил най-силен. Възможно е самият препис на ПБ в ръкопис ЦИАИ 1521 да е оригинал, както предполага М. Райкова (Райкова, 2010, с. 61). Във всеки случай, Беседата е изписана от ръката на друг книжовник, различен от този, който преписва другите две оригинални творби и който в поместената приписка към първата част на Сборника се представя като поп Лазар от Кратово. Въпреки че не е назвал името си, авторът на ПБ говори за София като град, в който е роден и е възпитан, в който е съпреживял мъченичеството на Никола Нови и който впоследствие е напуснал.

ПБ съдържа следните композити, подредени по азбучен ред и възстановени според принципите за основна форма на старобългарската дума²: баснословити, благовърние, благоговѣиньство, благоговѣинъ, благоговѣинѣ, благодарити, благодателъство, благодать, благодѣтъ, благомастине, благословіе, благооухание, благоучиньъ, благоучьстивъ, благоучьстине, боговидѣнине, боговидьць, богомъжънъ, богоотць, богоразоумине, великогръдъ, великодоушине, великодоушньѣ, вельѣпнь, възкоуповожьство, всемогъи, всесвѣтлъ, всесъжежение, дароносие, доброповѣднь, доловѣкъщии, достоименитъ, златоточнь, зъловѣрине, зъловѣрнь, зълоковарнь, зълоучьстивъ, любомъдрине, малодоушине, милосръдине, мъногоблагодѣтелствоуемъ, мъногогръшнь, мъногозрачьнъ, мъногораснь, мъногонействовнь, мъногоплѣтеннь, мъногочитъ, мъногострадалнь, мъногохвалнь, мъногочьстнь, небогосъднь, низоуплежнь, пакыбыгине, плодоносие, повѣдоносьць, приснодѣва, прѣвысокъ, прѣдивнь, прѣвраснь, прѣмирънъ, прѣмъногъ, прѣмъдрость, прѣнебеснь, прѣочищеваннь, прѣподобнь, прѣпростъ, прѣславнь, прѣсватъ, прѣчьстнь, прѣчъстъ, рѣкотворение, сладострастине, соучесловіе, съвъкоуповожнь, съвъкоупоселнь, тъзоименитъ, тъмовъздъушнь, тънъкочьстнь, цѣлоумнь, чловѣколюбие, чьтнсловине, ѣдиноименитъ, ѣдинороднь. Ако се следва сло-

² Прави се изключение при причастията, тъй като в ПБ много често те се употребяват не просто атрибутивно, но и субстантивирани. Това е една от характерните черти на творбата.

вобразователният анализ на Р. Цейтлин за старобългарските композити (Цейтлин, 1986), се наблюдава тенденцията най-много репрезентанти да се реализират в групите с първи компонент благо-, мъног-, прѣ-. Открояваща се тенденция е и употребата предимно на прилагателни или причастия със силен атрибутивен елемент в рамките на еднокоренното гнездо, както и на абстрактни съществителни, докато глаголните формации практически отсъстват с някои редки изключения (баснословити, благода-рители). Тези изводи подкрепят общи тенденции на старобългарската книжнина, независимо от жанровите специфики, тъй като първият композитен тип благо- е най-многочислената група не само за класическите старобългарски паметници, но се сочи като доминираща във всички по-късни анализи върху различни средновековни преводни или оригинални творби. Концептът за благо и благодатта е основна характеристика на божествената енергия и власт и на нейното спасително въздействие върху човешкия род. Голяма част от лексемите в това гнездо са калки или полукалки по гръцки образец, някои възникват като симплекси от две думи. Наличието на множество композити с първи елемент благо- в ПБ е доказателство за развития стил на похвалното слово, за приемствеността в създаването на текста и за високия културен речник на нейния автор. От множеството лексеми по-рядка в групата е само благомастиѣ, която натоваарва мъченическата кръв – символ на подвига в името на Христос, с характера на висша субстанция, превъзхождаща всички благоухания в света. Групата с първи компонент мъногъ- също реализира познати репрезентанти и значения, но те се разпределят в различни смислови полета. Така при общ семантичен признак 'притежание в голямо количество или степен на качеството, признака или обекта, изразен чрез втория компонент' негативна конотация съдържат: мъногѡхвальный, отнесен към змията, символ на дявола и на злото по идентификацията му с един от най-големите грехове за християните, какъвто е гордостта, самовъзгордяването, самохвалството; мъногѡнеистовный 'твърде бесен, безумен' (отнесен към агарянското множество) и мъногѡгѡшый като трафаретен епитет за смирение, незначителност и греховност на средновековните книжовници. Добавяйки към него характеристиката ѡубогъ, анонимният автор спазва установения модел за принижено, неакцентирано лично при-съствие в творбата. На положителния полюс са останалите композити от тази група. Очаквано мъногѡстрадальный реализира своите смислови конотации около образите символи на мъченичеството (такива са смъртта

за вярата, тялото и кръвта на Никола Софийски). Красотата, физическа и нравствена, изразена с епитетите *мъногозрачънъ* и *мъногокрасънъ*, съпътства описанието на града, родил мъченичеството, както и самия мъченик Никола Софийски. Лъчите многозрачни в София са метафора за духовната светлина, в която се къпе мъченическият подвиг. Както е известно, светлинната образност е топос в средновековните жанрове и изразява основната библейска опозиция между мрака и светлината. *Мъногочъстнѣши* 'много по-важни, значими' нарича авторът на ПБ самите мъченици в сравнение дори със сапфира сред скъпоценните камъни или с ливанския кедр сред растенията. И двете сравнения почиват на библейския символен ред, в който сапфирът според старозаветната символика се асоциира с небесния цвят, чистотата, самото небе и обозначава „местостоенето на Бога“ (Изх. 24:10), а кедрът – с верската твърдост (Райкова, 2010, с. 68). Забележително е, че сиянието на сапфира е белег за духовната красота на светеца и според *Службата за Никола Софийски* от инок Андрей (Кожухаров, 2004, с. 265). *Мъногоплѣтеньнъ*, отнесено към шествието, съпровождащо героя, може да се приеме за индивидуално художествено решение на автора, докато тройният композит *мъногоблагодѣтелствоуемъ* разкрива огромното въздействие на мъченическият подвиг върху християнската общност като цяло. Третият многочислен и открояващ се словен пласт с първи компонент *прѣ-* също е типичен както за агиографията, така и за химнографията и ораторската проза. Той е застъпен във всички оригинални творби за новомъченичеството от XVI в. независимо от тяхното авторство. В реализацията на значението 'висша степен на притежание на дадено качество или признак' някои от композитите в ПБ са синонимни на тези с компонент *мъногъ-* (*прѣкрасънъ*, *мъногокрасънъ*, *прѣславънъ*, *мъногославънъ*), а тясната им семантична обвързаност проличава във формации като *прѣмъногъ*. Епитетите от този кръг се отнасят преобладаващо към самия мъченически подвиг или към мястото на неговото осъществяване. Тези две страни на новомъченичеството са изначално свързани, тъй като в християнската традиция светостта се проектира върху конкретно сакрално пространство. Затова един от идейно-художествените принципи на Софийската книжовна школа е тясната обвързаност на оригиналните творби с мястото на прослава на мъченическият подвиг. От този принцип няма нито едно изключение в петте споменати творби. Преобладаващите в тях епитети възхваляват София преди всичко като *великъ*, *дивънъ*, *достохвалънъ*, *нарочитъ*, *приснословуюемъ*, *прѣкрасънъ*, *прѣславънъ*, *свѣтлѣшии*,

славънъ, словоуѣмъ град. На езиково равнище те създават представа за изключителност, неповторимост на възхваляваните качества до степен, че дори в *Житието на Никола Софийски* се казва: не быти глѣють прѣдреченному мѣстоу тѣхнество нигдеже (Сърку, 1901, с. 36). Но качествените характеристики не са само външни. Те носят двупластовост и стават опорни елементи за изобразяване на вътрешната същност, свързвана със сакралния статут на града. Той е нова „обетована земя“ с божествена предопределеност в името на Христос. Тази последователна православна святост на града „Света София“, ненарушена през вековете дори в условията на османското владичество, гарантира липса на забвение не заради тленната материална красота, а преди всичко защото е жива вярата на жителите, спечелили си Божията благодат. Точно с този смисъл са натоварени композитите, отнесени към града в ПБ: *достоименитъ, многокрасънъ, тѣзоименитъ*, които се срещат във всички споменати творби; град, възпитаващ благочестие, и особено композитът *прѣмъдростъ*. Премъдростта е божествена характеристика, но така също и символна идентификация на града, доколкото днешното име на българската столица е наследено от едноименната емблематична църква „Света София“. Правени са много опити да се докаже, че за определен период от време градът се е наричал също Света София (Тодоров, 2013). Впоследствие името София (след Сардикия и Средец) е добивало все по-голяма гражданска легитимност за православните жители в Османската империя, именно защото е носело сакралната (и едновременно с това разпознаваемата) връзка с духовния стожер, едноименната църква. Приема се, че съкращението София от Света София се е наложило поради османската канцеларска практика. В тази номинационна промяна обаче не би могло да се търси каквато и да било десемантизация на идеологемата сакралност. „Премъдростта Божия“ не е изчезвала с пропускането на епитета „света“, а е намерила израз и в начина, по който е бил възприеман градът, и в неговите описания. Възпроизвеждането на православната идеологема за светостта в *Житието на Никола Софийски* например представя Сардикийския град като умален модел на небесния Йерусалим, на богоизбраното място и Божия дом, с цел да се потвърди божествената предначертаност в пътя на агиографския герой, който, идвайки от другаде, попива от историческата святост на София и чрез смъртта си за вярата сам ѝ придава още святост. Градът на Премъдростта като свещено място е особен идеен акцент в творбите от XVI в. Той замества ветхозаветния символ за Вавилон, Содом и Гомор като

градове на греха и изгражда представата за „остров на православието“ в иноверското враждебно обкръжение. В ПБ нееднократно присъства лексемата *гражданинъ*, обикновено в множествено число, и тя трябва да се схваща двояко – и в пряко, и в метафорично значение (*граждани небесные* – Райкова, 2010, с. 84). Това поставя под съмнение произтичащия от тази лексема граждански статут на анонимния автор, както смята М. Райкова (Райкова, 2010, с. 66). Да си гражданин на едно свято място през Средновековието, означава да си „космополит“ в християнския смисъл на понятието, за което земните предели са тесни граници пред необятното пространство на Божието царство. Забележително при това е, че ПБ е произведение, в което едно от старите имена на града е застъпено само в оглавлението, а навсякъде в текста градът се нарича само с актуалното си за епохата име *София* (в оглавлението *иже въ градѣ сардакискимъ, глѣмъзи Софіа*; в текста само *градъ Софіа*). В това отношение творбата се отличава със съвременен за XVI в. именуване, тъй като в другите агиографски и химнографски творби все още се среща триномичната система. Матей Граматик например използва и трите имена: *градъ софіа иже и сардикиски и сръдъцьскіи именуеми днѣсь*. ПБ допълва представата за идейно-художествена общност на оригиналните творби на Софийската книжовна школа чрез наличието на една позната стилистично-риторическа формула за възхвала за мястото на мъченичеството. Енкомиите за София се оформят еднотипно с анафора на императива *Радоуи се, граде*, или така наречените херетизми. Словесните формули за възхвала на града са безспорен белег за единството на художествените принципи на Софийската книжовна школа. Моделът на проектиране на светостта и оформяне на сакралното пространство в ПБ следва посоката от библейската праистория към конкретната съвременност за XVI в. В нея отсъстват каквито и да било конкретни детайли, а описанието е подчинено на силно изразителни и идейно натоварени изразни средства.

Сред другите групи композити не могат да се отминат без внимание няколко типа. На първо място, за разлика от творбите на поп Пейо например, който рязко противопоставя правослазната вяра на тази на агарянските мъчители и затова употребява лексемата *православнъ* с висока честотност, в ПБ тази или еднокоренни думи не се срещат нито веднъж. За сметка на това авторът използва *зълъвѣрне, зълъвѣрнъ, зълъковарнъ* изцяло към противоборстващата верска общност на измаилтяните или агаряните. Друга черта на композитното творчество в ПБ е реализацията на представители с първи

компонент *вѣкоупо-*, *сѣвѣкоупо-*: *вѣкоупобожьство*, *сѣвѣкоупобожьнѣ*, *сѣвѣкоупосельнѣ*. Първите две изразяват силна рангова конотация за уподобяване на подвига на софийските мъченици с този на Христос, който е едновременно прототип на апостол и мъченик, и за приобщаването им към божественото чрез достойната смърт за вярата. Моделът е неизвестен на класическите старобългарски паметници. Той изразява дълбоко догматическо съдържание за единството на човешката и божествената природа на Божия син, равенството по чест и слава на Христовата плът с божествената, или постулата за неразличимостта по природа на трите ипостаси на Светата троица (единосъщността се изразява обикновено с термина *ὁμοούσιος*, сътворен още на Първия вселенски събор в Никея през 325 г. и влязъл в Символа на вярата – Билярски & Цибранска-Костова, 2012). В литургически и догматически извори гръцкият композит *ὁμόθεος* се превежда както с *ѣдиногожьнѣ*, така и с *вѣкоупобожьнѣ*. От това може да се направи изводът, че авторът на ПБ е високообразовано лице, което познава догматите на Православието. Третият композит *сѣвѣкоупосельнѣ* акцентира върху общото място на подвига на мъчениците. Други единични композити в ПБ са *доброповѣднѣ*, отнесен към софийските мъченици в цялост, и *повѣдоносѣ*, отнесен към подвига на Георги Новейши. Заслужава да се отбележи, че в химнографските творби групата с компонент *повѣда* задължително присъства (още *вѣнциносѣ* като символ на увенчаването със слава). Наблюдава се още една обща черта – по отношение на Никола Софийски в ПБ анонимният автор не само използва лексемата *храбрѣникѣ*, с която боравят всички известни софийски книжовници, за да назоват мъчениците за вярата, но и използва игра на думи, показвайки, че ключовата дума *повѣда* (над смъртта, агаряните, тленността и т.н.) е свързана със самото име на светеца: *нѣка по грѣгъскомоу повѣда глѣт се* (Райкова, 2010, с. 84). Подобна връзка се прави и в *Службата* за светеца (Кожухаров, 2004, с. 268).

Със статута на редки композити в ПБ са формите *долоувѣкѣжци* и *низоуплежьнѣ*, а според П. Сырку те са и неологизми за XVI в. (Сырку, 1901, с. 317; Райкова, 2010, с. 71). Втората лексема е засвидетелствана двукратно, веднъж като епитет към човешкото *жительство*, и веднъж субстантивирано, заедно с първата. И двете развиват темата за тленността, греховността и преходността на човешкото битие в сравнение с вечния живот, изградена чрез семантичната опозиция долу – горе, ниско – високо. Подобни образувания, както справедливо отбелязва М. Райкова, се откриват в текстовете на целия сборник ЦИАИ 1521, както в оригиналните, така

и в преводните му части. Това означава, че те са били средства в изразния арсенал на софийските книжовници. Тези снижаващи епитети контрастират с особено честия композит във всички софийски творби *прѣвысокъ*. Още в Стария завет „висок“ обозначава по-високото положение не просто в прекия физически смисъл, а в йерархическата субординация на властите и ценностите на древната епоха. Ветхозаветните изрази се свързват с идеята за поставяне над, местоположение над, въздигане – все изрази, свързани с движение нагоре или доминиращо положение над останалите обекти. Книга Еклисиаст в духа на библейската алегория казва: „над високия гледа по-висок, а над него още по-висок“ (Екл. 5:7). С тези идеи се свързва и типичното старозаветно почитане на планината, така добре представено у пророк Исаия. На планина пророкът Мойсей получава от Господ Закона, на планина се намира и Храмът – Божието жилище в света. Ако се върнем обаче към снижаващите епитети, най-висока степен на индивидуализация в ПБ носи именно *низоуплежънъ*. Той не намира потвърждение в нито една друга от споменатите оригинални творби, но за сметка на това се среща във варианта *низоуплѣжюуции* на л. 251а в ЦИАИ 1521. В тази последна трета част на сборника са поместени извадки от слова на Йоан Златоуст и именно в означения като 11-и ексцерпт, развиващ темата за Авраамовата жертва, се среща споменатото причастие. Извежда се от гр. *χαμηρής, χαμαιρελής* в значение ‘пълзящ по земята’; преносно – ‘низък, долен, малодушен’ (Liddell & Scott, 1996, с. 1975; Miklosich, 1977, с. 450). Това означава, че композитът е калка по гръцки образец (двата славянски компонента са *низоу* и *плѣсти*). Авторът на ПБ го е познавал от преводни творби, а защо не и от гръкоезични извори. Възниква логичният въпрос дали третата част на ЦИАИ 1521 не е свързана с оригиналните творби за софийските мъченици чрез задаване на тематична рамка, отправяща към раннохристиянското мъченичество и основни концепти на християнството, като тези за жертвата, вярата, съблазънта и др. Тази хипотеза заслужава по-обстойно проучване.

Извън споменатите дотук лексеми, трябва да се отбележи наличието на утвърдени и трафаретни композити термини, които отново издават високата начетеност на анонимния автор, като *всесъжежение*, *пакывьгитиє*, *приснодѣва* за Богородица, както и някои изразителни идейни акценти, например *боговиць*, отнесено към Никола Софийски по образа на постоянното определение към пророк Мойсей, или *богомъжънъ* (*богомюжюне възображение*), отново уподобяващо мъченическия подвиг на божественото.

Не е възможно в рамките на настоящата статия да се разгледат всички семантични конотации на сложните думи в творбата. Но и приведените примери свидетелстват за развития културен речник на автора на ПБ, който съответства на системата от изобразителни средства на ораторската проза. Проповедта, беседата с панегиричен характер несъмнено е имала и възпитателно въздействие, превръщайки се в „най-оперативното средство“ (Грашева, 1982, с. 227) за връзка между духовниците, книжовници и проповедници, и населението, респективно слушащите в православния храм. Самият автор, в духа на средновековното смирение, подчертава, че нито една беседа или *вѣтѣиско плѣтѣние* не може да изрази величието на мъченическия подвиг. Не би било лишено от основание предположението, че ПБ е била предназначена именно за църковна проповед, може би на самата майска дата, която обединява на минейно-проложен принцип основното ядро текстове в ръкопис ЦИАИ 1521. От това следва, че нейният автор принадлежи към духовенството. Възможно е той да е променил местоживеенето си от София в Кратово, откъдето е преписвачът на първата част на сборника, споменатият поп Лазар, но е останал свързан със Средецката митрополия и нейните духовни среди. Бъдещите езиково-стилистични изследвания на ПБ в съпоставителен план с останалите оригинални творби на Софийската книжовна школа несъмнено ще допринесат още по-добре да се очертае творческият профил на един талантлив книжовник от XVI в.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ангелов, Б. (1978). Служба на Георги Софийски. In Б. Ангелов, *Из старата българска, руска и сръбска литература* (Vol. 3, pp. 131–155). София: Издателство на БАН.
- Билярски, И., & Цибранска-Костова, М. (2012). За един композитен тип и за Палеологовия вариант на славянския Синодик в неделята на Православието. *Palaeobulgarica*, 36(1), 51–65.
- Богдановић, Д. (1976). Житије Георгија Кратовца (Житие Георгия Нового). *Зборник историје књижевности: Одељење језика и књижевности*, 10, 203–267.
- Буюклиева, А. (2008). *Житие на Николай Нови Софийски от Матей Граматик в контекста на житийната традиция*. София: Издателство Време.
- Грашева, Л. (1982). Поглед върху старобългарската ораторска проза. In Л. Грашева (Ed.), *Стара българска литература* (Vol. 2: Ораторска проза, pp. 5–29). София: Български писател.
- Ердељан, Ј. (2013). *Изабрана места: Конструисање Нових Јерусалима код православних Словена*. Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет.

- Кожухаров, С. (1985). Тах Андрей – един незабелязан химнописец от XVI в. *Старобългарска литература*, (18), 150–160.
- Кожухаров, С. (2004). Химнографска интерпретация на софийските мъченичества от XVI век: Инок Андрей. Служба за Николай Софийски. In А. Минчева et al. (Eds.), *Проблеми на старобългарската поезия* (Vol. 1, pp. 259–278). София: ИЦ „Боян Пенев“.
- Николов, А., & Герд, Л. (2012). *П. А. Сырку в България (1878–1879)*. София: ИЦ „Боян Пенев“. (Studia mediaevalia Slavica et Byzantina, 3)
- Пикио, Р. (1993). Функция на библейските тематични ключове в литературния код на православното славянство. In К. Станчев (Ed.), *Православното славянство и старобългарската културна традиция* (pp. 385–436). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Поптодоров, Т. (1992). *Омилетика* (Vol. 1: *Теория на проповедта*). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Райкова, М. (2010). Похвална беседа за софийските мъченици. *Palaeobulgarica*, 34(1), 61–94.
- Резанова, З. И. (2001). Языковая картина мира. In *Картина мира: Язык, философия, наука: Доклады участников Всероссийской школы молодых ученых. 1–3 ноября 2001 года* (pp. 3–6). Томск: Издание ТГУ.
- Сырку, П. А. (1901). *Очерки из истории литературных сношений болгар и сербов в XIV–XVII веках: Житие св. Николая Нового Софийского по единственной рукописи XVI в.* Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук.
- Темелски, Х. (2000). *Храмът св. Николай Нови Софийски*. София: Синева.
- Тодоров, Г. (2013). *Град Света София*. София: Искони.
- Христова, Б., Караджова, Д., & Икономова, А. (1982). *Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България: Своден каталог* (Vol. 1). София: Народна библиотека „Кирил и Методий“.
- Цейтлин, Р. М. (1986). *Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв.* София: Издателство на БАН.
- Liddell, H. G., & Scott, R. (Comp.). (1996). *A Greek-English lexicon: With revised supplement*. Oxford: Clarendon Press.
- Miklosich, F. (1977). *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum: Emendatum auctum* (Neudruck der Ausgabe Wien 1862–1865) [Reprint]. Aalen: Scientia-Verlag.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Angelov, B. (1978). Sluzhba na Georgi Sofiiski. In B. Angelov, *Iz starata bulgarska, ruska i srubska literatura* (Vol. 3, pp. 131–155). Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Biliarski, I., & TSibranska-Kostova, M. (2012). Za edin kompoziten tip i za Paleologoviia variant na slavianskiia Sinodik v nedeliata na Pravoslaviето. *Palaeobulgarica*, 36(1), 51–65.

- Bogdanović, D. (1976). Žitije Georgija Kratovca (Zhitie Georgiia Novogo). *Zbornik istorije književnosti: Odeljenje jezika i književnosti*, 10, 203–267.
- Buiuklieva, A. (2008). *Zhitie na Nikolaï Novi Sofiïski ot Mateï Gramatik v konteksta na zhitiinata traditsiia*. Sofiia: Izdatelstvo Vreme.
- Erdeljan, J. (2013). *Izabrana mesta: Konstruisanje Novih Jerusalima kod pravoslavnih Slovena*. Beograd: Universitet u Beogradu, Pravoslavni bogoslovski fakultet.
- Grasheva, L. (1982). Pogled vŭrkhu starobŭlgarskata oratorska proza. In L. Grasheva (Ed.), *Stara bŭlgarska literatura* (Vol. 2: *Oratorska proza*, pp. 5–29). Sofiia: Bŭlgarski pisatel.
- Khristova, B., Karadzhova, D., & Ikonomova, A. (1982). *Bŭlgarski rŭkopisi ot XI do XVIII vek, zapazeni v Bŭlgariia: Svoden katalog* (Vol. 1). Sofiia: Narodna biblioteka "Kiril i Metodii".
- Kozhukharov, S. (1985). Takh Andreï – edin nezabeliazan khimnopisets ot XVI v. *Starobŭlgarska literatura*, (18), 150–160.
- Kozhukharov, S. (2004). Khimnografska interpretatsiia na sofiïskite mŭchenichestva ot XVI vek: Inok Andreï. Sluzhba za Nikolaï Sofiïski. In A. Mincheva et al. (Eds.), *Problemi na starobŭlgarskata poeziia* (Vol. 1, pp. 259–278). Sofiia: ITS "Boian Penev".
- Liddell, H. G., & Scott, R. (Comp.). (1996). *A Greek-English lexicon: With revised supplement*. Oxford: Clarendon Press.
- Miklosich, F. (1977). *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum: Emendatum auctum* (Neudruck der Ausgabe Wien 1862–1865) [Reprint]. Aalen: Scientia-Verlag.
- Nikolov, A., & Gerd, L. (2012). *P. A. Syrku v Bŭlgariia (1878–1879)*. Sofiia: ITS "Boian Penev". (Studia mediaevalia Slavica et Byzantina, 3)
- Pikio, R. (1993). Funktsiia na bibleïskite tematicni kliuchove v literaturniia kod na pravoslavното slavianstvo. In K. Stanchev (Ed.), *Pravoslavното slavianstvo i starobŭlgarskata kulturna traditsiia* (pp. 385–436). Sofiia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski".
- Poptodorov, T. (1992). *Omiletika* (Vol. 1: *Teoriia na propovedta*). Sofiia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski".
- Raïkova, M. (2010). Pokhvalna beseda za sofiïskite mŭchenitsi. *Palaeobulgarica*, 34(1), 61–94.
- Rezanova, Z. I. (2001). IAzykovaia kartina mira. In *Kartina mira: IAzyk, filosofiiia, nauka: Doklady uchastnikov Vserossiïskoi shkoly molodykh uchenykh. 1–3 noiabria 2001 goda* (pp. 3–6). Tomsk: Izdanie TGU.
- Syrku, P. A. (1901). *Ocherki iz istorii literaturnykh snosheniï bolgar i serbov v XIV–XVII vekakh: Zhitie sv. Nikolaia Novogo Sofiïskogo po edinstvennoi rukopisi XVI v.* Sankt-Peterburg: Tipografiia Imperatorskoï akademii nauk.
- Temelski, K. (2000). *Khramŭt sv. Nikolaï Novi Sofiïski*. Sofiia: Sineva.
- Todorov, G. (2013). *Grad Sveta Sofiia*. Sofiia: Iskoni.
- TSeitlin, R. M. (1986). *Leksika drevnebolgarskikh rukopiseï X–XI vv.* Sofiia: Izdatelstvo na BAN.

Złożenia jako znaki świętości w szesnastowiecznej *Eulogii męczenników Sofii*

Eulogia jest oryginalnym bułgarskim dziełem wciąż nieznanego autorstwa, powstałym w sofijskiej szkole piśmienniczej z XVI wieku. Zachowała się tylko w jednym egzemplarzu i jest przechowywana w kolekcji manuskryptów słowiańskich w Instytucie Historii Kościoła i Archiwów w Sofii. Dzieło poświęcone jest martyrologii trzech męczenników w walce z islamem: Jerzemu Nowemu Męczennikowi Sofii, Jerzemu Nowszemu Męczennikowi Sofii i Mikołajowi z Sofii. Celem artykułu jest analiza całego inwentarza złożzeń, ich cech strukturalnych i profilu semantycznego, zastosowanego do wyrażenia podstawowych koncepcji paradygmatu biblijnego, a także świętości i męczeństwa.

Słowa kluczowe: świętość, nowi męczennicy, literatura bułgarska XVI wieku

Composita as Marks of Holiness in the Sixteenth-Century *Eulogy for the Sofia Martyrs*

The *Eulogy* is an original Bulgarian work of an as of yet unidentified man of letters connected to the sixteenth-century Sofia Literary School. It is preserved in only one copy from the collection of Slavonic manuscripts of the Institute of Church History and Archives in Sofia. The work is dedicated to the martyrdom of three martyrs against Islam: George the New Martyr of Sofia, George the Newest Martyr of Sofia and Nicolas of Sofia. The article aims at analysing the whole inventory of composite words, their structural features and semantic profile, used to express the basic concepts of the Biblical paradigm, as well as holiness and martyrdom.

Keywords: holiness, new martyrs, sixteenth-century Bulgarian literature

Notka o autorze

Mariyana Tsibranska-Kostova (Марияна Цибранска-Костова) (m.tsibranska@gmail.com) – profesor zwyczajny w Instytucie Języka Bułgarskiego Bułgarskiej Akademii Nauk; dyrektor Wydziału Historii Języka Bułgarskiego; profesor języka starosłowiańskiego na Uniwersytecie w Płowdiwe. Zainteresowania naukowe: manuskrypty słowiańskie, leksyka i terminologia tekstów prawniczych, kodeksologia, relacje międzykulturowe.

Mariyana Tsibranska-Kostova, Professor (m.tsibranska@gmail.com) – Full Professor at the Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, Head of the History of Bulgarian Language Department. Professor in Old Slavonic language at Plovdiv University. Research interests: Slavonic manuscripts; lexis and terminology of legal texts; codicology; intercultural relations.